

НОВА ІСТОРІЯ

УДК 94:325.52(477)

<https://doi.org/10.46869/2707-6776-2020-10-2>

Рудяков П.М.

СЕРБСЬКІ ВІЙСЬКОВІ ПОСЕЛЕННЯ НОВА СЕРБІЯ ТА СЛОВ'ЯНОСЕРБІЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У XVIII СТ. (ЧАСТИНА 2)

У другій частині статті мовиться про початкові кроки сербських переселенців у новій Батьківщині після прибуття їхньої першої команди на чолі з І. Хорватом з Австрії до Києва у жовтні 1751 р. Детально розглянуто нормативно-правову базу створення й розвитку Нової Сербії – першого з двох сербських поселень на українських землях Російської імперії. Проаналізовано іменний імператорський указ від 24 грудня 1751 р, в якому викладено концепцію організації поселення сербських переселенців, закладено перший камінь до законодавчого і нормативного підґрунтя, на якому мало відбуватися їхнє облаштування на новому місці. Констатовано, що статус нових підданих у цьому документі визначено як «прикордонна міліція», що є калькою з німецького терміну – «ландміліція». Зазначено, що відповідно до указу Сенату від 29 грудня 1751 р. було вирішено заснувати чотири регулярні полки, «зокрема два Гусарські, а два Пандурські, кожен полк по 4000 осіб, в якому числі піхотних двох полків бути по 1000 осіб гренадерів», детально означено межі нового поселення з прив'язкою до конкретних просторових орієнтирів, а також визначено нормативи для виділення земельних ділянок для поселень та поселенців. Розкрито зміст ще одного важливого нормативного акту – підписаної у Сенаті 11 січня 1752 р. «Жалуваної грамоти Генерал-Майору Хорвату», в якій було остаточно врегульовано засади організації і функціонування нового поселення, надано практичні рекомендації з більшості практичних питань, які виникали протягом підготовки та здійснення облаштування сербів на новому місці. Розглянуто зміст і особливості сенатської «Інструкції» генерал-майору Глебову від 3 лютого 1752 р., яка містила низку нових положень, спрямованих на уточнення й розвиток проекту поселення. Особливу увагу приділено відносинам сербських поселенців та місцевих мешканців «задніпровських місць», які не були ані простими, ані добросусідськими. Проаналізовано нормативну базу другого сербського поселення на українських землях – Слов'яносербії, – яке було доручено створювати І. Шевичу та Р. Прерадовичу. Описано перебіг подій, пов'язаних з початком її заселення сербськими й іншими поселенцями. З'ясовано обставини, які призвели до кінця Нової Сербії і Слов'яносербії та позначили завершення організованого переселення сербів.

Ключові слова: переселення, серби-граничари, військові поселення, Нова Сербія, Слов'яносербія, Іван Хорват, Іван Шевич, Райко Прерадович.

Нормативна база для Нової Сербії

У складі першої команди сербських переселенців, яка прибула восени 1751 р. до Києва на чолі з Іваном Хорватом, окрім нього самого, були: полковник Іван Чарноєвич, підполковники Михайло Проданович і Михайло Хорват, майори Нікола Чорба та Іосиф Денаро, капітани Іосиф Цветанович,

Максим Вуїч, Йоса (Іосиф) Станкович, Федір Чорба, Петар Вуїч, Іван Міхок, Лазар Серезлія, Лука Попович, капітан-лейтенант Кір Попович, лейтенанти Петар Баяна, Ріста Хернич, Іван Пиваров, Ігнат Міхок, Іван Саплонцай, корнети Михайло Живанов, Максим Чорба, Филип Миркович, Лазар Морвай, Георг Бошков, Георг Попович, Степан Вуїч, Ілля Мар'янович, Міят Бабин, а також духовна особа – військовий капелан Петар Булич. У списку команди фігурували ще чотири вахмейстери, «шнурмахер, угорський кравець, угорський швець», два ковалі, 123 члени родин і 259 слуг [1]. «Нульовий» цикл переселення сербських ландміліціонерів з Австрії на українські землі було завершено й проект перейшов до стадії практичної реалізації.

Наприкінці того ж 1751 р. І. Хорвата було викликано до столиці. Там він подав своє заздалегідь підготоване «прошеніє» на ім'я імператриці для передачі його Єлизаветі Петрівні. При царському дворі його зустріли з почестями. «Увесь виїзд того народу («австрійських» сербів. – П.Р.), – зазначає із цього приводу С. Пишчевич, – приписано було йому в похвалу...» [2, с. 605].

24 грудня було видано Іменний, Її Імператорської Величності, указ «Про прийняття у підданство Сербів, які бажають поселитися в Росії та служити окремими полками, про призначення на кордоні зі сторони турецької вигідних місць для поселення; про визначення жалування згідно з окладом Гусарських полків кінним, а пішим окладу полків піхотних, та про підпорядкування цих полків Воєнній Колегії». Говорячи сучасною мовою, у документі було викладено концепцію організації поселення сербських переселенців, закладено перший камінь до законодавчого та нормативного підґрунтя, на якому мало відбуватися їхнє облаштування на новому місці.

В якості головного мотиву виходу сербів з Австрії до Росії у царському Указі однозначно й безальтернативно вказувалося їхнє палке прагнення жити і служити у державі «єдиновірній», близький для них за духом, традиціями, мовою. Жодні інші причини та мотиви, такі, наприклад, як незадоволення «австрійських» сербів здійснюваною австрійським урядом реформою військових поселень, яка загрожувала їхнім інтересам, взагалі не згадувалося.

Ставлення до ініціативи «ландміліціонерів» з боку імператриці та Двору було дуже позитивне. Воно знайшло відображення в тексті Указу. «І якщо поселення цього нового народу, який приходить до Нашої Імперії, як для Нашої військової служби, так і в іншому для примноження ним у порожніх місцях житла не інакше, як вельми корисно має бути, – було написано в ньому, – так Ми для прийняття його (народу. – П.Р.) Всією милістю дозволяючи відправленим до згаданого нашого посла Графа Бестужева-Рюміна, від 13 липня нинішнього ж року указом звеліли: вищезгаданому Полковникові Хорвату про це Наше Височайшеє соізволеніє таким чином оголосити, що не лише він та інші Офіцери, але скільки б їх із Сербського народу до Нашої імперії прийти захотіло, всі вони, як єдиновірні з Нами, у службу та підданство Наше прийняті будуть...» [3, с. 553-558]. Статус нових підданих імператриця на

підставі їхнього власного прохання визначає як «прикордонна міліція», що є калькою з німецького терміну – «ландміліція». Указ містить доручення Єлизавети Петрівни до Правлячого Сенату «мати про те судження спільно з Воєнною Колегією без зволікання, де саме поселенню згаданих тих Сербів, хто тепер прибув, та тих, хто вступатиме у підданство у майбутньому, належить бути, маючи на увазі таку зручність, щоб насамперед порожні й потрібні для прикордонної оборони місця ними заселені бути могли, і щоб у той же час ці місця і для проживання людського вигідні та придатні були; й яку для цього нового поселення їм допомогу та полегшення надати, й на якій підставі відтепер їх Сербів утримувати, і, між іншим, скільки з представлених Хорватом кондицій дозволити їм можна...».

Генеральну установку відносно сербських переселенців в Указі було сформульовано в такий спосіб: «...якнайзручніше можливу допомогу їм надавати, піклуючись про те, щоб вони, користуючись Височайшою Нашою милістю, якнайкраще в житті зі своїми родинами влаштуватися могли, і щоб цей новий народ, який приходить до Нашої Імперії, не лише не був засмучений і відігнаний в інший бік, а й по можливості виявленим йому благоволінням та вигодами до Нашого підданства й вірності міг бути заохочений більшим числом в Наші кордони на поселення приходити».

29 грудня 1751 р. було видано ще один документ, який стосувався організації сербських військових поселень на українських землях Російської імперії – Сенатський указ «Про поселення на Російських кордонах Сербів, які приходять». Його, як зазначалося, було ухвалено «на підставі Іменного», тобто імператорського. У ньому, зокрема, йшлося: «У Зібранні Правлячий Сенат спільно з Воєнною Колегією, згідно з Іменним Її Імператорської Величності, Височайшим указом, який відбувся... цього Грудня 24 дня... допущений був той Хорват, і... оголошено йому, що Її Імператорська Величність його Хорвата, обіцяним йому чином Її Імператорської Величності Генерал-Майора Всемилоствіше жалує, рахуючи з того числа, коли він до Києва приїхав, і конфірмає чинами тих Офіцерів, які від нього... розписом представлені...».

Сенат детально, по пунктах розглянув подання І. Хорвата, ухваливши відповідне рішення по кожному з пунктів. Майже всі побажання й прохання новоспеченого генерал-майора було задоволено. Практично по всіх позиціях, викладених у поданому їм на ім'я імператриці документі, «Резолюція Сенату спільно з Воєнною Колегією» була чіткою й лаконічною: «Бути згідно з тим поданням». Вирішено було заснувати не два, а чотири регулярні полки, «зокрема два Гусарські, а два Пандурські, кожен полк по 4000 осіб, в якому числі піхотних двох полків бути по 1000 осіб гренадерів».

Межі поселення сербів окреслили наступним чином: «у Задніпровських місцях, а саме починаючи від гирла річки Кагарлик прямою лінією до верхів'я річки Тура, а з верхів'я річки Тура на гирло річки Кам'янки, від гирла річки Кам'янки на верхів'я річки Березівки, від верхів'я річки Березівки на вершину

річки Амельника, і по ній донизу, навіть до гирла її, де вона до Дніпра впадає, відступивши від Польського кордону по 20 верст».

Оскільки серби зберігали в Росії статус «прикордонні міліції», який мали «в областях Імператриці Римської, Королеви Венгеро-Богемської», уряд зобов'язувався не лише виділити для нових підданих зручні для проживання землі, а й надати їм допомогу будівельними матеріалами. Інші витрати, пов'язані з життєзабезпеченням, «ландміліціонери», як це було заведено для них ще в Австрії й підтверджено в Росії, мали нести самі («...самі від своєї економії утримувалися, й мундиром, і кіньми, й іншим себе забезпечували»), з тим, що за перший рік служби їм виділялося на облаштування власного господарства повне грошове утримання, провіант і фураж.

Важливий пункт Сенатського указу – рішення про назву створюваного поселення сербських переселенців, яке до того в різних документах називали по-різному. Сенат визнав за потрібне «подати Її Імператорській Величності всеподданіший доклад, яким представити: чи не зволить Її Імператорська Величність те поселення йменував Нова Сербія». Саме під такою назвою першому поселенню сербських прикордонних міліціонерів на українських землях Російської імперії й судилося увійти в історію.

Постійні згадки про приналежність новоприбулих сербів та росіян до однієї й тієї ж – православної – віри, педалювання цього факту, надання йому особливого значення й ледь не сакрального змісту мали позитивний вплив на долю переселенців. Апеляція до нього зіграла роль украй важливого, суб'єктивного, фактору, який, доповнюючи фактори об'єктивні, забезпечив максимально доброзичливе ставлення до них з боку офіційних кіл Росії. Втім, як з'ясувалося згодом, спільність віри зумовила не лише позитивні, а й негативні наслідки. Саме вона не дала змоги І. Хорвату поставити перед російською стороною питання про збереження сербськими переселенцями в Росії власної національної церкви. Як показали наступні події, перехід нових підданих російської корони до Руської православної церкви негативно позначився на збереженні ними їхньої національної ідентичності.

Церква споконвіку є для тих чи інших етнонаціональних спільнот загалом і окремих етнічних або національних груп, які потрапляють до інонаціонального середовища, зокрема одним з важливих захисних інструментів протистояння асиміляторському впливу чужого для них оточення. Русини із Закарпаття, які свого часу переселилися на територію колишньої Югославії, а нинішніх Сербії, Хорватії, Боснії та Герцеговини, зберегли власну греко-католицьку церкву й залишилися русинами. Серби, які у XVIII ст. переселилися з Австрії, де мали власну церкву, до Росії, де вони її втратили, дуже швидко – протягом життя одного, максимум – двох поколінь – асимілювалися. Спільна віра зіграла з ними у цьому випадку злий жарт.

Церковне питання теж було розглянуто у Сенаті. Щодо того, чи мають сербські поселенці бути прихожанами Сербської чи Руської православної

церкви, жодних дискусій не велося, й вестися не могло. Що ж до інших моментів, пов'язаних із цим питанням, то Сенат постановив таке: «церкви в тих їхніх поселеннях будувати їм дозволити, й про те Святішому Синоду повідомити бачення, а Священикам тим лише, які при полках будуть, жалування давати по штату Гусарських полків, а інших священиків, які будуть при збудованих у тому поселенні церквах, також школи, якщо їм потрібні будуть, то їх будувати й утримувати власним коштом». Російський уряд, таким чином, передавав питання освіти й релігії у відання самих сербів, позбавляючи їх у цих сферах державної підтримки і фінансування.

Розраховуючи на те, що переселення сербів з Австрії й інших місць до Росії незабаром набуде масового характеру, Сенат ухвалив «щоб кожен полк разом зі статськими та Обер-Офіцерськими у 20 ротах відбувся». Для поселення на кожен гусарську роту передбачалося відведення землі у вигляді полоси довжиною 30 верст, для пандурської – 25. Одна від одної гусарські роти мали перебувати на відстані 8 верст, пандурські – 6.

Питання відведення землі для поселення було непростим і, до того ж, делікатним. Формально території, на яких уряд розселяв нових підданих, були вільні. Реально на них жили люди: тут існували зимовники запорізьких козаків, мали свої житла й господарства селяни, які втікали з інших регіонів. Хоч ці ускладнюючі обставини публічно у Санкт-Петербурзі не визнавалися, тим не менше, Сенат, узявши до уваги наполегливі прохання І. Хорвата, юридично закріпив виключно за сербськими переселенцями. В сенатському Указі було підкреслено: «на визначених їм (сербам – П.Р.) під поселення місцях нікого, крім їх Сербів і зазначених вище народів, селитися не допускати, а якщо в тих місцях якість поселення є, тих вислати до попередніх їхніх місць, оскільки вони поселилися без указу, а будівлю їм свою наказати продати цим народам, які вийшли до Росії, добровільною ціною».

Ця обставина, разом з ухваленим перед тим рішенням того ж Сенату дозволити сербським поселенцям задовольняти потреби у провіанті для себе та фуражі для коней і худоби за рахунок «малоросійських обивателів», не могло не викликати не лише незадоволення мешканців краю, а й активний спротив з їхнього боку щодо будь-яких дій і кроків нових сусідів. Підґрунтя для суперечок і сутичок було закладено, й вони не примусили себе чекати.

Ватажок сербських переселенців І. Хорват, судячи з усього, був обізнаний із станом справ на місці. Наперед передбачаючи ускладнення у відносинах з мешканцями відведених сербам для поселення територій і особливо побоюючись войовничих, волелюбних запорожців, не звиклих ані поступатися комусь, ані віддавати своє, ані надто шанувати будь-які авторитети, окремим пунктом свого подання на ім'я імператриці просив «запорізьким козакам Її Імператорської Величності указом запропонувати, щоб ніякої образи новопоселеним людям не чинили». Сенат на це постановляє: «Про це з міцним

підтвердженням до Пана Малоросійського Гетьмана надіслати грамоту з Колегії Іноземних справ».

На рівні логіки чиновників і бюрократичних процедур цього було достатньо. Втім, забігаючи наперед, слід визнати, що намагання уряду превентивними заходами розрядити напругу у відносинах між «старими» й «новими» на землях, відведених для Нової Сербії, особливого успіху не мали й бажаного для російських сенаторів і сербських переселенців результату не дали: налагодити відносно дружні або бодай нейтрально толерантні взаємини сербів та запорожців так і не вдалося. Буття знову визначило свідомість.

Наступним актом, який заклав юридичні підвалини існуванню Нової Сербії, поклавши початок її існуванню, була підписана у Сенаті 11 січня 1752 р. «Жалувана грамота Генерал-Майору Іванові Хорвату. – Про заснування двох гусарських і двох пандурських полків, про видачу їм земель, жалування, привілеїв і прав, і про іменування новозаселеної ними країни Новою Сербією, а зробленого там укріплення фортецею Святої Єлизавети» [3, с. 581-584].

І. Хорват у своєму поданні просив його «милоствити Інструкцією забезпечити, щоб знати йому управлятися». Ось, саме таку «інструкцію» й було йому надано у вигляді сенатської «Жалуваної грамоти». Вона, по суті, стала основним правовим документом, на підставі якого здійснювалося на практиці перше сербське військове поселення на українських землях.

«Жалувана грамота» І. Хорвату є цікавою з багатьох точок зору. У ній уперше згадується про прийняття новоприбулими переселенцями присяги на вірність імператриці. До цього про це не йшлося, мабуть, руки не доходили через великий обсяг інших питань. Тепер присягу визначили як умову підданства і вступу в службу. «Грамота» остаточно регулює всі питання організації та функціонування новоствореного поселення. Документ, по суті, є саме інструкцією, тобто, практичним керівництвом або посібником для дії. Він містить у собі відповіді на більшість з питань, які виникали під час підготовки та здійснення облаштування сербів на новому для них місці.

У документі був пункт, згідно з яким надавалися істотні переваги й привілеї особисто І. Хорватові: йому було дозволено не просто очолити один з нових гусарських полків, а залишати за собою цю посаду до смерті й мати право передати її у спадок комусь з його синів. Утім, ціну цього «подарунку» для ініціатора Нової Сербії було встановлено чималу: на нього було покладено зобов'язання привести в російську службу й підданство все-таки не два, а чотири полки. Враховуючи всі об'єктивні умови й обставини, пов'язані з переселенням сербів з Австрії до Росії, це робило його завдання надскладним. Десять років по тому, коли І. Хорватові доведеться давати звіт про наслідки роботи, яку він провів, невиконання саме пункту щодо створення чотирьох полків буде поставлено йому у провину в першу чергу.

Проблема доведення кількості переселенців до рівня, який задовольняв уряд з огляду на потребу охорони й захисту російсько-турецького кордону, із самих

перших кроків проекту переселення стояла гостро, й у російському уряді цілковито віддавали собі в цьому звіті. У «Грамоті» було передбачено додатковий «запобіжник», який, згідно із задумом, мав би сприяти їй – проблеми кількості – належному для російських інтересів розв'язанню. «Щоб для укомплектування згаданих новоорганізованих гусарських і пандурських полків належну кількість людей стільки у кращий спосіб набрати можливо було, для того наше зволення таке є: щоб не інших Штаб- і Обер-офіцерів у службу нашу в ті полки приймати, як лише таких, які певну кількість людей в Нашу Імперію привести зобов'язуються», – писалося у пункті 15.

Пункт 16 та кілька наступних стосувалися представників місцевої влади та мешканців територій, виділених для поселення сербів, і сусідніх з ними. На них покладался обов'язок сприяти новим підданам у розміщенні й облаштуванні. «Серед іншого Ми Всевисочайше і всемилостивіше зволяємо й крізь це найміцніше велімо Нашим військовим та цивільним командирам, управителям і нижнім чинам, особливо ж нашим підданам Малоросійському та Низовому Запорізькому військам, щоб усі вони й кожен з них, наскільки до кого це стосуватися може... точно й неодмінно по силі цієї... грамоти, вчиняли й вище тут згаданим з православних Сербського, Македонського, Болгарського і Волохського (у тексті так: не Волоського, а – Волохського. – П.Р.) народів людям, які у підданство Наше ідуть, на пожалуваних землях і місцях поселення і після цього дальшого перебування, не тільки перешкоди, утиски чи образи робити не дерзали б, а й по можливості всіляке благоволеніє та допомогу їм, як новоприбулим і таким, які добру ласкавість до Нашої Імперії виявили, завжди показували б, під побоюванням за невиконання по цьому Нашого гніву та достойного покарання».

Звертає на себе увагу той факт, що у цьому пункті «Грамоти» до сербського народу, який приймається «у службу і вічне підданство», додано ще три інші народи: македонський, болгарський, волоський. Як у Сенаті, так і при Дворі не могли не розуміти, що забезпечити передбачену проектом кількість нових військових поселенців лише за рахунок «австрійських» сербів нереально, навіть незважаючи на оптимістичні реляції І. Хорвата та його запевнення в тому, що йому це до снаги. Тож, не зачіпаючи самої ідеї прийняття у російську службу сербів, урядовці вирішили підстрахуватися, заклавши, нехай поки що лише на інструментальному рівні, у форматі «Жалуваної Грамоти», можливість залучення до переселення до Російської імперії інших народів з числа православних південних слов'ян – болгар і македонців, – а також їхніх найближчих сусідів – волохів.

Що ж до звернення до представників влади у місцях поселення нових підданих та до мешканців цих територій, то тут все цілком зрозуміло й обґрунтовано. Офіційні кола у Санкт-Петербурзі не могли не усвідомлювати всієї складності становища сербських переселенців по відношенню до, нехай і не надто численного, але активного й агресивного населення, яке звикло

вважати цей край своїм. Утім, ані найсуворіші, найжорсткіші розпорядження, ані найсерйозніші погрози з далекої столиці не могли вирішити об'єктивно закладені суперечності між старими й новими поселенцями. Суперечності неминуче мали виникнути. Ідея єдності православних слов'янських народів не мала сили, достатньої для того, щоб змусити одних людей поступатися своїми майновими й іншими правами іншим людям. Тим більше, що вона, маючи актуальність і привабливість для «австрійських» сербів, які вирішили переселитися до Російської імперії, не викликала жодних емоцій у тих, хто оселився на землях, відведених для їхнього розміщення раніше. Цілком закономірно, що Сенат, звертаючись до управителів, запорізьких козаків та інших жителів краю, до цієї ідеї взагалі не апелює. Посилання на неї мають місце у комунікації російського уряду із сербами, проте у комунікації зі «старими» підданими російської корони відсутні.

У заключній частині документу, про який ідеться, містяться обіцянки нових пільг і додаткових привілеїв. Може скластися враження, що російська сторона не була повністю впевнена в тому, що врахувала й задовольнила всі очікування й побажання нових підданих імперії, тож прагнула закинути «гачок» на майбутнє, на якому можна було б тримати «клієнтів». Цей факт ще раз підтверджує, що у Санкт-Петербурзі були зацікавлені у переселенні сербських «ландміліціонерів» з Австрії аж ніяк не менше, ніж вони самі.

Для здійснення координації, як сказали б ми сьогодні, всіх відомств, служб та посадових осіб, причетних до переселення сербів на українські землі й їх облаштування у місцях поселення, було визначено «артилерії Генерал-Майора Глебова, відправленого для того поселення». На цю людину було покладено обов'язки Головного Командира Нової Сербії.

З лютого 1752 р. із Санкт-Петербурга до Києва на ім'я Глебова було відправлено новий нормативний документ: сенатську «Інструкцію» під назвою «Про поселення у Задніпровських місцях Сербів та інших народів, які прибули з Генерал-Майором Хорватом» [3, с. 598-605]. Ще одна згадка про «інші народи» в офіційному урядовому документі є показовою.

Окрім відомостей і положень, уже зазначених в інших документах, присвячених переселенню сербів і заснуванню Нової Сербії, «Інструкція» містила у собі цілу низку нових моментів, які уточнювали й розвивали проект поселення. Це було цілком природно й зрозуміло, враховуючи його новаторський, без перебільшення унікальний для російських умов характер.

Проблемою «номер один», з якою мав зіткнутися Глебов у роботі з організації поселення сербських переселенців на відведених для них землях, було налагодження бодай відносно нормальних взаємин з мешканцями краю, яким згідно з імператорським і сенатським указами належало залишити житла, поступившись місцем новим підданим імперії. Відповідно до концепції переселення, цим людям як таким, які оселилися у місцях їх проживання «незаконно», належало повернутися до місць попереднього проживання,

продавши своє майно новим – «законним» – поселенцям. Коли взяти до уваги, що, якщо не більшість, то значна частина з них, були біглими – хто ж би ще ризикнув селитися у вкрай небезпечних прикордонних з Туреччиною та Кримом районах? – таке рішення навряд чи відповідало їхнім інтересам і навряд чи могло бути виконано без жорсткого примусу.

У новій інструкції Глебову цю наперед важко здійснену вимогу було бодай якоюсь мірою наближено до реальності. «Поселення зі згаданого вище народу Гусарських і Пандурських полків... назвати й іменувати Новою Сербією, – зазначалося у другому параграфі «Інструкції», – і на тих відведених їм для поселення місцях нікого, крім тих Сербів і згаданих вище народів, які вийшли, селитися не допускати; а поселення, які існують в тих місцях, згідно зі спільним Правлячого Сенату з Воєнною Колегією визначення, звелено вислати до колишніх їхніх місць; бо ж вони оселилися собою, без указу, а будівлі їм своє продати тим народам, які вийшли до Росії, добровільною ціною (цю тезу вже було записано в один з попередніх документів. – П.Р.). А позаяк вищезгадане Сербів поселення започатковано має бути поблизу Архангельського містечка, почавши від гирла річки Кагарлик, як у доданому плані зображено, куди прийдуть вони на порожні місця, на перший випадок згадані вище нині безуказні поселення до кращої їхньої вигоди служити можуть, щоб в тих помешканнях, на час розміщення та будівництва свої квартири мати, потрібні для рільництва інструменти діставати, також насіння й усе інше купувати; і для цього на перших порах, для їхньої Сербів кращої вигоди, ті безуказні поселення не висилаючи, нині в тих місцях лишити, в яких безперешкодні квартири з наданням дров та інших потреб, які військовим людям у службі даються, їм Сербам мати дозволити».

Цей нюанс, безумовно, був кроком у правильному напрямку, який, за задумом урядовців, мав би, з одного боку, полегшити облаштування на нових місцях сербам, з іншого, – додати певний позитив у ставлення до них з боку місцевих людей. Утім, те, що виглядало правильно в теорії, на практиці спрацювало не так, як це передбачалося. Усвідомивши себе «законними», а своїх попередників, навпаки, «незаконними» жителями території, відведену для створення Нової Сербії, сербські командири на чолі із самим І. Хорватом стали поводитися по відношенню до несербського населення войовничо, відверто зловживаючи наданим їм привілейованим статусом заради збагачення.

Відносини між «старими» і «новими» мешканцями «задніпровський місць», які з перших кроків були далекі від гармонії, погіршувалися з кожним днем. Приводи для суперечок і конфліктів виникали на кожному кроці, часто-густо з нічого, буквально на порожньому місці. Виходу із ситуації, яка склалася у цій сфері, не було видно. Адже практично всі складнощі, які мали місце, носили не міжнаціональний, а виключно майновий характер.

В усіх документах, присвячених заснуванню Нової Сербії, йдеться про необхідність будівництва, причому, в максимально стислі терміни, фортеці.

Вона мала стати центром оборонної лінії, утвореної поселеннями сербських полків. В «Інструкції» генерал-майору Глебову цій проблемі теж приділено належну увагу. Особливість цього документу із цієї точки зору полягає в тому, що в ньому питання будівництва фортеці переведено у площину практичних рішень і дій. «Оскільки Генерал-Майор Глебов представляв, щоб у тій землі з пристойною фортецею, заради нападу неприятельського, місце окреслене було попереднього року, а при збільшенні ж поселення збудувати більше, а для допомоги будівництва згаданих фортець визначити з ближніх сіл людей на роботу, але й полкові служителі по можливості при зведенні цих фортець працювати мають, – указано у дев'ятому параграфі документу. – І за спільним Правлячого Сенату з Воєнною Колегією визначенню звелено: для той роботи нарядити з Малоросійських полків, за рішенням Пана Гетьмана, до 2000 осіб, і в пристойному місці, на розсуд його зі спільної з ним Генерал-Майором Хорватом і визначених Інженер-Офіцерів згоди, зробити земляну фортецю, яку за Височайшою Її Імператорської Величності конфірмації звелено йменувати: фортеця Святої Єлизавети...».

Практичну організацію робіт з будівництва фортеці було покладено на Київську Губернську Канцелярію, яка, слідом за Сенатом, Воєнною колегією, гетьманом Малоросійським і генерал-майором Глебовим, стала ще однією ланкою довгого бюрократичного ланцюга, з допомогою якого передбачалося спланувати й здійснити переселення сербських прикордонних міліціонерів до «задніпровських місць», тобто на українські землі Російської імперії.

Неабияке значення для проекту переселення мало його фінансування. На утримання полків, сформованих із сербських переселенців, передбачалося виділення бюджетного асигнування відповідно до прийнятих у той час в російській армії нормативів. В «Інструкції» про це сказано так: «гусарському полку у воєнний час на жалування за порції та рації і на денщиків 154847 рублів 85 копійок, у мирний час 35176 рублів, на зброю, амуніцію й інше одноразово 27265 рублів 20 копійок, а за розрахунком, окрім зброї, із цього часу на рік 843 рублі 90 копійок., Пандурському полку у військовий час на жалування за порції та рації і на денщиків 104042 рублі 90 копійок, у мирний час 23898 рублі 66 2/3 копійки, на зброю й амуніцію, інше одноразово 27261 рубль 60 копійок, а за розрахунком, крім зброї, із цього часу на рік 840 рублів 10 копійок; та понад це на Генерал-Майора з його штабом і Канцелярією, також у фортеці на Коменданта з гарнізонною Канцелярією, і Крігс-Цалмейстера на рік 3440 рублів 61 копійка, загалом на утримання всіх чотирьох полків з Генерал-Майором, Комендантом і Крігс-Цалмейстером, за винятком одноразового приготування річної суми, у воєнний час 524590 рублі 11 копійок, у мирний 124957 рублів 94 ¼ копійки, та одноразово на виготовлення зброї, амуніції й іншого 109053 рублі 60 копійок...».

«Інструкція» генерал-майору Глебову знімала цілу низку питань, які лишалися відкритими або не до кінця розкритими у попередніх нормативних

актах щодо Нової Сербії. У цьому документі чимало положень, які вже фігурували до того у загальному вигляді, уточнювалися, доповнювалися, переводилися з теорії до площини практичних дій, передавалися у відання конкретних посадових осіб, що, ясна річ, було необхідною передумовою їх виконання. Після підписання «Інструкції» нормативно-правові засади поселення сербів на українських землях Російської імперії можна було вважати остаточно визначеними. Втім, робота, спрямована на створення правової бази Нової Сербії тривала й у наступні роки.

Перші кроки поселенців, успіхи і проблеми проекту

Навесні 1752 р., перезимувавши на тимчасових квартирах у Києві, на Подолі, сербські переселенці з команди тепер уже не австрійського полковника, а російського генерал-майора І. Хорвата вирушили до місць їх нового постійного розміщення на територію нинішньої Кіровоградської області. Почалося практичне заселення Нової Сербії й освоєння ще одного краю на півдні Російської імперії. Нехай цю місцевість важко було порівняти із просторами Сибіру, освоєння яких теж було розпочато Росією, але від цього не менш по-своєму важливого й значущого з огляду на його фізичне розташування і, кажучи сучасною мовою, геополітичну і стратегічну роль.

Нові поселенці осіли у Новомиргороді, Печці (Коробчині), Канижі, Федьварі, Глинському, Панчеві, Мартоноші, Петро-острові, Надлаку, Кальніболоті, Семлику (Скалевому), Архангел-городі (Новоархангельську), Дмитривці, Цибулевому. Штаб гусарського полку І. Хорвата розмістився у Новомиргороді. Штаб пандурського – у Крилові, де до того був Крилівський шанець Крилівської сотні Миргородського козацького полку.

Серби нерідко давали населеним пунктам – зимовникам, шанцам, хуторам, селищам, – які вже мали назви, нові найменування. Зазвичай, це були топоніми, які нагадували новим російським підданам про батьківщину, які їм довелося залишити на шляху до Росії. Так, наприклад, хутір Андрусівка, який входив до складу тієї ж Крилівської сотні Миргородського полку, було перейменовано у Чонград, Успенська слободка (Успенка) перетворилася на Земун, Протопоповка – на Вараждин, Усиковка – на Бечей і т.д. Більшість з нових, запроваджених сербськими «ландміліціонерами», назв протрималися недовго, й незабаром їх знову було замінено на попередні.

З перших днів перебування сербів у Новій Сербії конфлікти між ними і місцевими людьми стали нормою. Останні мали підстави для незадоволення й спротиву. Під час заселення сербськими поселенцями Архангел-города (нині це – Новоархангельськ, районний центр Кіровоградської області), де розмістився штаб 7-ї роти гусарського полку І. Хорвата, наприклад, частину мешканців з козаків та селян, які там жили, було виселено за 30 верст, за межі Нової Сербії. З Бутовки (Павлиша), де розташувалася 5-а рота пандурського полку, деякі жителі пішли самі, побоюючись зловживань та утисків з боку нових поселенців на підставі даних їм пільг та привілеїв.

Користуючись своїм особливим, привілейованим становищем, офіцери сербських полків захоплювали кращі землі, сінокоси, не зупиняючись перед тим, щоб забирати їх у попередніх власників, яких вони тепер вважали за «незаконних». Не кращим, щоправда, було й їхнє ставлення до своїх земляків з рядових сербських поселенців. Їх вони незаконно примушували працювати на себе, цинічно присвоюючи, до того ж, кошти, які виділялися кожному з них на облаштування на новому місці з державної скарбниці. Сучасники звертали увагу на той факт, що І. Хорват «поводився із сербами, як зі своїми рабами». С. Пищевич у «Мемуарах» розповідає історію про те, як одного разу доведені до відчаю серби-поселенці зібралися біля канцелярії І. Хорвата, вимагаючи від нього негайно виплатити виділені для них гроші, яких вони давно не бачили. У відповідь той дав наказ стріляти у натовп з гармат. Наслідком стали людські жертви: вбиті й поранені. Щоб ще більше залякати решту солдат, І. Хорват звелів повісити одне тіло на придорожньому стовпі. У 1759 р. сотники Устимович і Робота навіть звернулися до царського уряду з офіційною скаргою на утиски з боку офіцерів із сербських полків.

Самим сербським поселенцям доводилося начуватися, бо клопоту й неприємностей їм додавали неспокійні сусіди – гайдамаки, які й після заснування Нової Сербії і встановлення прикордонної лінії продовжували прориватися з лівого берега Дніпра на Правобережну Україну, де палили й грабували маєтки польської шляхти. З грудня 1750 р. до листопада 1757 р. гайдамацькі загони завдали шляхті одного лише Брацлавського воєводства збитків на 4 млн. 12 тис. злотих, фізично знизивши при цьому 359 поміщиків. За даними Брацлавської прикордонної комісії, протягом 1756-1757 рр. гайдамаки зруйнували маєтки магната Ф. Потоцького у Торговицях, Грушках, Нерубайках, Кам'янечах, Голованівську. 1759 р. вони напали на володіння магнатів Любомирських в районі Синюхи й Новомиргорода. Об'єктами нападів ставали хутори, слободи, маєтки сербських офіцерів.

Відносно запорожців, то, як пише А. Скальковський, щодо фортеці Святої Єлизавети (її будівництво було завершено 1754 р., нині це – місто Кропивницький, колишній Кіровоград (Єлисаветград), обласний центр) та «Нової Сербії загалом Запорожці мали якесь гірке передчуття: що вони будуть причиною їхньої загибелі і від цього ненависть до нового поселення утвердилася у війську і нічим уже усунута бути не могла» [4, с. 151].

«Новопоселені біля Бахмута Слов'яни, – продовжує А. Скальковський, маючи у цьому випадку сербських переселенців до другого сербського поселення на українських землях – Слов'яносербії, – не задовольняючись багатим краєм, їм визначеним, прагнули нових придбань, особливо приватних і таким чином зі своїми земельними володіннями, сінокосами, хуторами й «насеками» доходили до кордонів Самарського відомства (воно одержало свою назву від річки Самари. – П.Р.), тобто кращої частини Запоріжжя. Але й запорожці не були людьми особливої холоднокрівності, до того ж це було

XVIII ст., яке на сході Європи наближалось до XVI чи навіть XV, тобто царству насильства та зброї, ніж до дипломатичної та витонченої доби Людовика XIV та XV. Запорожці, почавши суперечки за свої землі на словах і папері, погрожували однакже підтримувати права свої зброєю проти прибульців, які незаконно вважали в їхню худобу» [4, с. 150-151].

Інший дослідник історії сербських поселень Н. Попов теж вказує на непрості взаємини сербів і запорожців. «У нових поселенців, – пише він, – були небезпечні й вельми близькі вороги: кримські татари та запорізькі козаки. З особливою ворожнечею ставилися до них козаки й залишили недобру пам'ять про себе у нотатках Пишчевича. «Козаки запорізькі, – пише він, – жили розсіяні по всій тій пустелі своїми куреннями або ятками, але ближче до кримських татар і як в них постійності не було, так і пристойного життя не мали, бо, як були без жінок і без дітей, здобували приріст тільки лайдаками та пройдисвітами з різних країв, як російської, так і польської України, примножуючи свої натовпи самими тільки прибульцями, які йшли через якісь заподіяні злочини зі своїх місць, а інші й своєю волею, бо не були схильні до хліборобства, а більше до неробства й крадіжок; і збиралося таких в ті місця перебування чимало... Хоч ці Запорожці й належали Росії, але зла у прикордонних місцях вчиняли не менше, ніж самі татари, бо ж, не шануючи цих наших прибулих, які оселилися по сусідству з ними, не лише ненавиділи їх, а ще й нападали часто на їх нові поселення, грабували й забирали худобу й коней, а деяких людей і на смерть убивали; так капітана Уксусевича в Новій Сербії, напавши в нічний час на його дім, застрелили..., а у генерала Шевича захопили в полі коней і викрали...» [2, с. 609-610]. Генерал Й. Шевич – це командир нової команди сербських переселенців, який був одним із засновників другого сербського поселення на українських землях – Слов'яносербії. Про нього йтиметься докладніше у наступному викладі.

Ані імператорські попередження та прямі погрози притягнення до відповідальності, ані грізні розпорядження Сенату не могли забезпечити бодай відносного ладу, зупинивши суперечки й зіткнення між сербськими поселенцями й запорожцями, які стали сусідами у «задніпровських місцях». Утім, проект створення Нової Сербії від цього не зупинявся, він просувався вперед, з кожним кроком набираючи обертів, формуючи нові реалії.

Тривало й нормативно-правове забезпечення переселення. 23 березня 1752 р. Правлячий Сенат, заслухавши реляції Глебова й І. Хорвата, прийняв два нових укази, які безпосередньо стосувалися Нової Сербії: «Про роздачу землі поротно поселеним рядовим і Офіцерам, прийнятим у підданство Росії Сербам та іншим православної віри вихідцям» [3, с. 624-625] та «Про переселення Сербів та інших православної віри народів, які приходять у Російське підданство, в місцях, визначених в даній йому Глебову інструкції» [3, с. 625-626].

Обидва документи однотипні: у них містяться роз'яснення положень з нормативних актів, прийнятих раніше («Жалуваної грамоти» І. Хорвату та

«Інструкції» Глебову). У першому уточнюється порядок виділення землі в частині, яка стосувалася розділення повноважень посадових осіб. У другому дається пояснення щодо кордонів Нової Сербії. Питання виникли через те, що в «Інструкції» були формулювання з неоднозначним змістом. Так, згідно з першим пунктом інструкції, сербів слід було селити «в задніпровських місцях... від Польського кордону по 20 верст», а на плані місцевості кордони Нової Сербії в деяких місцях були віддалені на вдвічі більшу відстань.

24 квітня 1752 р. з'являється Сенатський указ «Про прийняття на поселення та у вічне підданство народів з Польської, Турецької й інших держав, які добровільно приходять; та про нагляд, щоб втікачі й злочинці разом з ними не приходили», прийнятий, як і два попередні, березневі, укази у відповідь на «реляцію Генерал-Майора Хорвата та Глебова». У ньому йшлося про дозвіл селитися у Новій Сербії «Болгарського і Волоського (цього разу написання таке – без літери «х», як було раніше. – П.Р.) народу вільних людей», які свого часу вийшли з Туреччини й осіли на території Польщі, не прийнявши при цьому польське підданство й не вступивши у польську службу. За оцінкою І. Хорвата, зробленою ним на підставі звернення до нього представників цих «вільних людей», їх було до «1000 і більше родин», і вони були готові перейти на поселення до Росії, проте вагалися, бо мали інформацію про те, що у документах по Новій Сербії мовилось про прийняття в службу і підданство переселенців з Австрії, але не з Польщі.

Зацікавлений у збільшенні населення Нової Сербії та особового складу полків І. Хорват просив не чинити перешкод таким людям, для дотримання формальностей уточнивши відповідне положення відповідного указу. Сенат пішов назустріч, давши дозвіл на переселення болгар і волохів з Польщі на українські землі Російської імперії до Нової Сербії. Втім, серйозного приросту поселенців цих націй не сталося. Ці оцінки і розрахунки І. Хорвата, як, до речі, й попередні виявилися явно завищені. Робив їх генерал цілком свідомо, цілеспрямовано, з добре продуманим розрахунком. Перший його мотив полягав у бажанні якомога довше підтримувати у російському уряді й при царському дворі ілюзію того, що формування у Новій Сербії чотирьох полків прикордонної міліції загальною кількістю понад 16 тис. осіб є цілком реальним і можливим. Другий – у прагненні до наживи: на кожного нового поселенця виділялося казенне фінансування, яке далеко не завжди доходило до адресату, потрапляючи до рук І. Хорвата й навіки залишаючись там.

В історії з легалізацією болгар і волохів І. Хорват домігся серйозного з погляду його власних інтересів послаблення. Йому дозволили приймати вихідців з Польщі, «на кордоні паспортів у них не вимагаючи». Цей крок був вимушений і обґрунтований: паспортів у цих людей не було, й бути не могло, вони не вступали в польське підданство, жили у Польщі нелегально, й польсько-російський кордон, відтак, перетинали теж нелегально. Практика виявлялася іншою, створюючи благодатне тло для зловживань. «...І дано

Новосербцям дозвіл майже необмежений «виходити» і «виманювати» з-за кордону (з Туреччини і Польщі) християнське, а переважно православне населення і приймати його у підданство і службу Росії, – пише А. Скальковський. – Полковники: Лупул Зверев і Штерич багато тисяч душ молдаван поселили таким чином у північній частині наших степів...» [4, с. 147].

Проблема залучення до Нової Сербії нових мешканців, а до полків прикордонної міліції – нових офіцерів та рядових, яка стояла гостро з перших днів сербського переселення, з кожним наступним днем практичної реалізації проекту ставала дедалі гострішою й актуальнішою. І. Хорватові, а згодом і іншим так чи інакше причетним до нього посадовим особам стає очевидним, що за попередньо наміченою схемою, яка передбачала вихід до Росії лише сербів і лише з Австрії, здійснити заплановане бодай у зменшеному обсязі не вдасться за жодних обставин. Невипадково командир Нової Сербії весь час звертався до чиновників у Санкт-Петербурзі, з якими перебував у контакті, з різними пропозиціями, які мали на меті розширення кола переселенців.

Після його чергового звернення до Сенату 29 травня 1752 р. видається черговий Сенатський указ: «Про прийняття до Нової Сербії для поселення іноземців віри Православної, які були у Російській службі у Гусарських полках» [3, с. 654-655.]. Вже сама назва документу вказує, за рахунок кого малося на увазі збільшити військовий контингент «ландміліції» у Новій Сербії цього разу. Йшлося про представників православних народів, які вже жили й служили в Росії в інших місцях. Щоб уникнути конфліктних ситуацій з командуванням полків, до яких ці люди були приписані перед тим, в указі було зроблено уточнення, згідно з яким І. Хорватові дозволялося приймати до себе лише тих, кого було офіційно відпущено з попереднього місця служби.

2 червня 1752 р. Сенат видає ще два укази щодо Нової Сербії. Їх присвячено питанням виділення земельних ділянок: проблема земельних відносин і власності на землю в усі часи й усюди належала до вузького кола найбільш важливих і складних. Перший указ мав назву: «Про визначення в Новій Сербії запасної землі для вдів і сиріт служилих людей, про роздачу землі священикам, як вахмістрам, а церковникам як рядовим» [3, с. 680-681]. Другий – «Про відведення земель у Новій Сербії прикомандированим до цього поселення російським чиновникам у тимчасове, а не у вічне володіння» [3, с. 681].

Перший із цих документів фактично був доповненням до параграфів 4 й 7 «Інструкції» Глебову. В «Інструкції» було передбачено утримувати вдів і сиріт, не позбавляючи їх прав на землю, виділену чоловікам і батькам як військовослужбовцям. Указ уточнював кількісні параметри та порядок закріплення земельних ділянок, а також регулював питання будівництва в сербських поселеннях церков і виділення у власність землі для священиків і церковнослужителів. У другому червневому указі передбачалося виділення землі для чиновників, які від імені уряду й місцевої влади обслуговували Нову Сербію – квартирмейстеру, аудитору, комісару, полковому писарю й ін.

19 жовтня 1752 р. Сенатом було видано указ «Про допущення селитися у Новій Сербії вихідцям лише з Молдавії, Валахії, Македонії та Сербії, а не з інших якихось народів» [3, с. 716-717]. Його відмінність від попередніх полягала в тому, що він мав не дозвільний, а, навпаки, обмежувачий характер. Згідно із цим документом І. Хорватові і Глебову належало обмежити коло осіб, з яких мали формуватися новосербські полки, виключно представниками тих православних народів, «про яких він Генерал-Майор Хорват представляв, тобто Сербського, Македонського, Болгарського і Волохського (у цьому випадку знову зустрічаємо написання цього слова з літерою «х». – П.Р.)».

Заручившись ще із самих перших кроків своєї кар'єри в Росії значною підтримкою при Дворі й у Сенаті, І. Хорват під час здійснення задуманого ним проекту одержував схвалення практично всім своїм планам і діям. Сенатські укази приймалися на кожне його звернення, дозволяючи нові кроки, надаючи нові пільги й привілеї. Указ від 19 жовтня в цьому контексті звучав повним дисонансом. Цей факт навряд чи варто пояснювати тим, що фортуна відвернулася від сербського генерал-майора, це, зрештою, станеться, але дещо пізніше. Вочевидь, у Санкт-Петербурзі стало відомо, що І. Хорват взявся активно зманювати людей з інших полків, не звертаючи при цьому уваги на їхню національність. Крім суто меркантильних розрахунків самого І. Хорвата, такі дії не мали жодного обґрунтованого мотиву й виправдання. До того ж, прийняття до новосербських полків «малоросіян» та обрусілих іноземців було заборонено.

Запроваджене в такий спосіб обмеження суперечило інтересам І. Хорвата й старших офіцерів з Нової Сербії. У Росії чимало з них перетворилося на великих землевласників (джерела зараховують до таких Цветановичів, Серезлій, Ерделів, Адабашів, Бутовичів, Чечелів та ін.). Прибравши до рук значні площі орних земель, вони мали протягом трьох років освоїти їх. Зробити це без залучення нових робочих рук і прийняття на поселення нових поселенців було неможливо. Інтереси справи, зумовлені потребою розвивати сербські поселення на українських землях як осередки прикордонної варті, вступали у протиріччя з особистими інтересами сербської верхівки.

9 листопада 1752 р. з'являється ще один Указ Сенату по Новій Сербії – «Про прийняття до Нової Сербії, з відома тамошнього Командира, вільних людей, які бажають іти служити (тобто наймитувати. – П.Р.), на скільки часу хто захоче, із зобов'язанням» [3, с. 923-925]. Під цим «делікатним» формулюванням приховувався дозвіл для жителів відведеного для сербських поселенців краю, які перебували тут «незаконно» і мали на виконання інших сенатських указів та імператорської волі виїхати, залишивши оселі «законним» мешканцям з числа сербів. Тепер їм надавався вибір: або виїжджати, або залишатися у місцях проживання офіційно – «з відома Командира» – наймаючись на роботу у Новій Сербії. Вакансій не бракувало, тож вибір був реальний.

Невдовзі по тому – 20 листопада – серби одержують свідчення того, що про них не забула імператриця: Новій Сербії присвячується Іменний указ: «Про продовження поселення Сербів у відведених їм Задніпровських місцях; про висилку вихідців з Малоросії, які там поселилися, на попередні місця; про допомогу і покровительство, які мають надавати начальства поселеним Сербам; та про відведення земель для знову прибулих цієї ж нації людей між природними Російськими підданими» [3, с. 729-731]. У ньому підтверджувалося: «поселення команди Генерал-Майора Хорвата згаданих Сербів та інших православного віросповідання народів, які виходять у підданство, залишити у виділених їм між Польським кордоном і окресленої в ландкарті... межі місцях, де вони вже дійсно і селитися почали, не створюючи їм у цьому поселенні перешкод; а згідно з раніше зробленим її Імператорської Величності указом, надаючи їм всіляку допомогу...».

Указ від 20 листопада є знаменним через те, що пункт другий його постановочної частини присвячено новим командам сербських переселенців під проводом І. Шевича та Р. Прерадовича. «У випадку виходу в Імперію й у вічне Її Імператорської Величності підданство того Сербського й іншого народу великого числа, – записано в Указі – дбати, щоб вони не всі в одному місці були, але б між Російськими природними у поселенні перебували, до чого від Сенату представлено було про підписаний Її Імператорської Величності указ про поселення Шевича в Казані в порожніх по Волзі місцях, а в такому поселенні за Українською лінією для закриття тамошніх місць чимала потреба є, і про поселення там Ландміліцьких полків по указам із Сенату Воєнній Колегії розглядати звелено; того заради Її Імператорська Величність вказати ж забажала: про поселення того Шевича, також і Прерадовичу з такими ж народами, які з ним виходять, за Українською лінією в потрібних для закриття місцях поміж Ландміліцькими полками...». Цей Указ дав початок тому, про що, мабуть, з однаковою силою мріяли і І. Хорват, який привів до Росії перших сербських переселенців, і чиновники у Санкт-Петербурзі, які опікувалися переселенням: слідом за І. Хорватом та його людьми у «службу і вічне підданство» до Росії рушили інші представники «єдинокровного православного народу». Це був, безумовно, позитивний сигнал, значення якого, щоправда, не варто надто перебільшувати. Станом на кінець 1752 р. з усією очевидністю виявилася серйозна криза самої ідеї переселення, яке так і не набуло масового характеру й не виправдало надій, котрі покладалися на нього російським урядом. Прибуття до Росії двох нових команд сербських «ландміліціонерів», не давши помітного ані кількісного, ані якісного посилення Нової Сербії, не додавши нового імпульсу проекту переселення, висунуло на порядок дня низку нових проблем і питань.

Водночас проект переселення сербів до Росії опинився у стані кризи. Його доля зависла у невизначеному стані. Випущена 1754 р. у Санкт-Петербурзі пам'ятна медаль з нагоди заснування Нової Сербії із зображенням імператриці

Єлизавети Петрівни і написами «D.C. ELISAVETA AVGUSTA OMN. ROSS.» на одному та «NOVA SERBIA CONSTITUTA» на іншому боці – несла у собі сумну, як покаже недалеке майбутнє, для сербів символіку: вік сербських поселенців у Росії виявився не довший за вік особи, яка їх заснувала. Зі зміною першої особи у Петербурзі змінилася й політика Росії на південному напрямку. Це свідчило про кінець Нової Сербії. Утім, найгірше для сербів у Росії було попереду. Поки ж – у грудні 1754 р. – на території Нової Сербії мешкало 2 225 осіб чоловічої статі: 257 сербів, 124 македонця, 57 болгар, 1 676 волохів, 32 німця, 79 угорців, а також 1 694 особи жіночої статі [5, с. 34]. Як бачимо, твердження про те, що переселення було, по-перше, «сербським», по-друге, «православним», не відповідають дійсності.

Слов'яносербія, конкуренція між очільниками

Нові команди сербських військових переселенців до Росії очолювали полковник Іван Шевич і підполковник Райко Прерадович. Перший звернувся до російського посланника у Відні графа М. Бестужева-Рюміна з проханням про переселення до Росії разом з І. Хорватом. «Обидва вони одержали... привілеї від імператриці Єлизавети Петрівни на землі у південній Росії і генерал-майорські чини, – пише Н. Попов. – Хорват поспішив виїхати до Росії раніше підготовлених ним до цієї справи людей... Але через рік туди ж прибув і Шевич. Він не міг раніше переселитися, бо зустрів перешкоди при одержанні від віденського двору паспортів для родини й родичів усіх своїх товаришів, а ще тому, що сам хотів розпродати свій маєток. Він прибув до Києва у вересні 1752 р. (за даними архіву – 24 жовтня. – П.Р.) і, дізнавшись тут про зміст привілею, даного Хорвату, лишився дуже незадоволений ним. Посилаючись на те, що у цесарській службі він був окремим командиром над своєю частиною, він не хотів бути підпорядкованим Хорватові. Приклад Шевича знайшов собі наслідувача у третьому ватажку австрійських вихідців. Це був підполковник Райко або Родіон Депрерадович... Він подав від себе прошення, в якому казав, що ні у Хорвата, ні у Шевича бути зі своїми переселенцями у команді не бажає, вважав себе по цесарській службі старшим від них обох, а тому і просив визначити особливу місцевість для поселення приведених ним сербів» [2, с. 605-607].

У Р. Прерадовича (або Депрерадовича, як інколи писали його прізвище) з виїздом з Австрії виникли ще більші проблеми, ніж у І. Шевича. З великими труднощами й ризиком для себе, зрештою, здолавши перешкоди, він одного гарного дня виїхав з Відня до Петербургу, куди прибув 1 липня 1752 р. Там його справа теж наразилася на перешкоди, тож Указ Правлячого Сенату «Про розпорядження щодо поселення Сербів Шевича і Прерадовича з їхніми єдиномісцевцями між Бахматом і Луганью» [3, с. 840-844], на підставі якого поселенці з його та І. Шевича команд здобули право на освоєння відведених для них земель і створення другого сербського поселення на українських землях – Слов'яносербії, було видано лише майже за рік – у травні 1753 р.

Незгода між трьома сербськими командирами була настільки гострою й непримиренною, що російському уряду довелося докласти чимало зусиль для того, щоб, зрештою, знайти певний компроміс, який задовольнив як сторону, яка приймала нових підданих, так і кожного з трьох новоспечених генерал-майорів російської служби. Ситуація, дійсно, була непростою. У кожного з ватажків сербських команд були аргументи, до яких варто було дослухатися. До того ж, нікого з них у Петербурзі не хотіли ображати й відштовхувати, не без підстав побоюючись, що це могло б негативно позначитися на всьому проєкті виходу сербських ландміліціонерів з Австрії до Росії. Примирити І. Хорвата, І. Шевича і Р. Прерадовича між собою було неможливо, співіснувати у межах єдиного сербського поселення вони категорично відмовлялися. До всього, кожному з них вдалося заручитися підтримкою високих покровителів при Дворі, що давало змогу добиватися бажаного. Тут теж мала місце гостра й жорстка конкуренція. Доки ситуація розвивалася переважно під диктовку І. Хорвата, І. Шевичеві «загрожувало» відправлення на поселення у степ біля Казані, що не відповідало його інтересам. Коли ж він сам і Р. Прерадович знайшли собі «лобістів» при Дворі, їх поселили недалеко від Нової Сербії.

Нормативно-правові «вказівки» з Петербургу щодо команд І. Шевича та Р. Прерадовича, подібні тим, які було дано І. Хорватові, надійшли у травні 1753 р. «...Цього Травня 17 дня, Її Імператорська Величність на поданого Правлячим Сенатом спільно з Колегіями Іноземних справ і Воєнною Березня 29 і Квітня 1 чисел цього 1753 року подання 4 пункт про Шевича з прибулими з ним певних націй народами, – читаємо у Сенатському указі від 29 травня, – та про поселення його Шевича і Прерадовича від Бахмута до Лугані, в усьому так, як у тому пункті зазначено, Височайше конфірмувати зволила, і по цьому пункту в усьому належне виконання зробити звеліла у Сенат негайно...».

Щодо остаточного місця поселення двох нових сербських команд, то у цьому питанні після тривалих і непростих обговорень і суперечок на різних рівнях бюрократичної ієрархії все-таки вдалося знайти варіант рішення, який ніби то задовольнив усіх. І. Хорват міг радіти, бо зберіг для себе Нову Сербію, хоч і не домігся відправлення конкурентів на береги Волги. І. Шевич мав бути задоволений, бо уник висилки у віддалені приволзькі місця, хоч і не одержав землі, яку вибрав сам для себе у Новій Сербії поміж головним суперником І. Хорватом і Києвом, ближче за нього до губерньського центру. Р. Прерадович, хоч йому й довелося весь час наздоганяти конкурентів, зрештою, одержав землю не гіршу, ніж інші, розташовану в тій же зоні, що й у них. Ніхто з них не одержав усього, що хотів, але й не дав зробити це жодному з конкурентів.

Царський уряд вважав за доцільне створити для всіх переселенців, незалежно від того, з якою з команд – І. Хорвата, І. Шевича чи Р. Прерадовича – вони прийшли до Росії, однакові умови одержання землі, заведення власного господарства, проживання, утримання, служби. Відтак, пільги і привілеї, дані за півтора роки до цього поселенням у Новій Сербії, було підтверджено й для тих

«ландміліціонерів», яким належало селитися у Слов'яносербії. Це було закріплено у згаданому сенатському указі від 29 травня.

Чи не єдина відмінність між двома сербськими поселеннями на наших землях полягала в тому, що Нова Сербія з моменту її утворення перебувала у віданні Правлячого Сенату, а Слов'яносербію було вирішено підпорядкувати Воєнній Колегії. Практичними справами нового поселення було доручено опікуватися інженер-полковнику Бібікову. Його функції були ті самі, що й обов'язки генерал-майора Глебова по Новій Сербії. При Київській губернській канцелярії було організовано «Слов'яносербську комісію на чолі з тайним радником Фліверком у справах сербських переселенців у місті Слов'яносербськ». Комісія працювала в період з 1753 до 1766 рр. Завдяки цьому перепідпорядкуванню більшість документів, присвячених другому сербському поселенню, знаходяться не у Москві та Петербурзі, як у випадку з Новою Сербією, а у Києві, у Центральному Державному історичному архіві України, в окремому фонді зберігання під номером 1413.

На жаль, нам так і не вдалося знайти в архівних фондах списків команд І. Шевича і Р. Прерадовича в момент їх прибуття до Росії, як це було у випадку з І. Хорватом і його людьми. Можливо, вони не збереглися, можливо, їх просто не існувало. Як І. Шевич, так і Р. Прерадович прибули до Росії раніше, ніж їхні підлеглі, у супроводі лише невеликої кількості ближчих родичів. З часом такі списки починають з'являтися. На їх основі можна простежити, яким чином, з якою інтенсивністю відбувалось залучення нових кадрів на поселення у Слов'яносербії, скільки офіцерів, інших чинів було в командах І. Шевича і Р. Прерадовича в той чи інший момент, як здійснювали вербовку нових людей.

Перший подібний документ, який нами виявлено, датований жовтнем 1754 р. У ньому згідно 65 осіб у команді Р. Прерадовича та 42 особи в команді І. Шевича. Йдеться про військовослужбовців, члени родин до уваги не беруться, втім їх було мало, переважна більшість новоприбулих переселенців були неодружені. Судячи по всьому, у списку відображено людей, щойно завербованих для поселення у Слов'яносербії. Офіцерів серед них немає. У команді Р. Прерадовича записано двоє капралів. Один з них – Іван Козак, 25-ти років, болгарської нації, неодружений. Ім'я і прізвище другого написано нерозбірливо, про нього відомо, що йому 28 років, він «славонської» нації (Славонія – історична територія у Сербії та Хорватії), з ним прибув його син п'яти років. Решту списку склали рядові, вік яких коливався в діапазоні від 16 до 40 років, а троє були зовсім юні: 9, 13, 15 років. Цікаву інформацію до роздумів надає рядок «хто яких націй», у якому зазначено: «болгарської», «угорсько-пруської», «волоської», «угорської», «грецької», «турецької», «македонської», «єврейської», «молдавської», «татарської», «шведської» та, певна річ, «сербської». Сербів, щоправда, було лише двоє, якщо ж рахувати ще й «славонця», то троє. У списку команди І. Шевича фігурують тільки рядові віком від 16 до 37 років. «Чистих» сербів – троє, ще сім чоловік записалися як

«славонці» [2, с. 71]. У списках пізнішого часу згадувалися люди й інших національностей, зокрема, грузини. Сам перелік «націй» доповнювався ще більш екзотичними формулюваннями, приміром, такими, як: «липканської нації» (Липкани – місто на території сучасної Молдови) або «мунтянської» («мунтяни» – одна з етнічних груп у складі молдавської нації). Кадрове поповнення у Слов'яносербії 1754 р. було інтернаціональним. Перша хвиля поселенців з числа сербів у Нову Сербію пройшла, друга, яка розтягнулася на п'ять-шість років і була дещо більш масовою, ніж перша, теж добігала кінця. З кожною наступною okazією на поселення прибувало ще по кілька осіб сербської національності. В основній же масі нові «ландміліціонери» належали до різних народів і народностей.

Проект створення на українських землях прикордонної лінії просувався далі. «Не минуло й семи років з розселення сербів на їхній новій батьківщині, – зауважує Н. Попов, – як вони вже могли довести свої військові здібності. 1757 року внаслідок участі Росії у семирічній війні, Хорват відправив в армію повний гусарський полк. Такий самий полк було сформовано з ескадронів, виставлених Шевичем і Прерадовичем» [2, с. 610-611].

1757 р. є приметним з огляду на нашу тему ще й тим, що в цей час до переселення на українські землі Російської імперії приєдналися представники ще однієї православної слов'янської нації – чорногорці. Для цього народу ідея виходу в Росію та вступу в російську службу не була новою. Ще в 1715-1716 рр. у російській столиці кілька разів перебував чорногорський владика Данило, який подавав Петру I «прошеніє» про прийняття чорногорців під покровительство Росії, а також про надання матеріальної допомоги тим з чорногорців, хто захоче переселитися в Росію. В архіві Київської губернської канцелярії датовані 1757 р. зберігаються цікаві матеріали, присвячені різним питанням, пов'язаним з підготовкою до переселення й самим переселенням чорногорців на нові землі, зокрема, про відправку в Росію сімнадцяти чорногорців на чолі з новоспеченими з волі російського полковника Пучкова у Фіумі (італійська назва хорватського міста Рієка. – П.Р.) вахмістром Княжевичем і капралом Концаревичем. Серед інших матеріалів привертають увагу «Справа про переселенні чорногорців до Росії», «Справа про чорногорців, відправлених на поселення в Оренбурзьку губернію та Самару», «Звіт поручика Чернігівського полка Анучіна про витрату грошових сум, асигнованих на утримання чорногорців у Києві» й ін. [6].

У 1760 р. населення Нової Сербії і Слов'яносербії перевищувало 26 тис. осіб. Селищ нараховувалося 122, «дач для поселень» – 195, церков – 31.

Кінець сербських поселень

Серед інших архівних матеріалів, дотичних до сербських поселень на українських землях Російської імперії у XVIII ст., є документ під назвою: «Справа про казенні і приватні стягнення по зловживанням генерал-поручика Хорвата, який командував Новосербським корпусом» (1762-1775) [7]. З неї

дізнаємося, що командир Нової Сербії за десять років свого перебування в Росії встиг одержати наступний армійський чин – генерал-поручика або генерал-лейтенанта, – а також, що фортуна відвернулася від нього, і його було звинувачено у казнокрадстві та інших злочинних діях.

У 1760 р. в Сенат надійшла скарга бригадира Муравйова від імені волохів і болгар на утиски з боку І. Хорвата. За рік інспекція під проводом полковника Спичинського виявила у Новій Сербії зловживання і прорахунки. Після чергової ревізії, проведеної там, було складено рапорт про те, що у діях І. Хорвата виявлено казнокрадство, хабарництво, свавілля. Рапорт не лишився непомічений «на горі». До Нової Сербії було направлено спеціальну комісію, для розслідування не стану справ у поселенні, а справи самого І. Хорвата. Очолити її доручили Київському генерал-губернаторові Глебову. До складу комісії ввійшли Белгородський генерал-губернатор Василь Нарішкін і капітан Ізмайлівського лейб-гвардії полку князь Олександр Грузинський.

Висновки комісії викладені у доповіді на ім'я імператриці Катерини II, яка у червні 1762 р. змінила на російському престолі померлу 24 грудня 1761 р. Єлизавету Петрівну і Петра III, були вкрай жорсткими й суворими. І. Хорвата було визнано винним у фінансових зловживаннях, розтраті казенних коштів, наданні проєкції одним особам на шкоду іншим, які були цього більш достойні, й у багатьох інших важких гріхах, провинах та порушеннях.

Комісія, крім усього іншого, висловила оцінку проєкту переселення сербів до Росії, фактично засудивши його. Загальна рекомендація полягала в тому, щоб усунути І. Хорвата від управління Новою Сербією, призначивши замість нього когось з генералів «національних», тобто російських, давши йому на допомогу людину, яка б «добре знала інтереси та звичаї іноземних переселенців», інакше кажучи, когось з вищих офіцерів з сербів. Рукою імператриці Катерини на полях доповіді комісії написано: «Бути по цьому».

11 червня 1763 р. з'являється «Іменний, даний Сенату Указ» Катерини II «Про прийняття до Нової Сербії на поселення втікачів з Польщі, які виходять, не лише Малоросіян, а Великоросійських та інших народів, та про перебування Новосербського Корпусу у віданні Воєнної Колегії» [8, с. 297-299]. Ним фактично створювалася нормативно-правова база для скасування й руйнування всіх тих засад і наріжних каменів, на яких ґрунтувалося сербське переселення до Росії в тому вигляді, в якому його задумав і здійснив І. Хорват. Замість опального серба було призначено генерал-поручика Мельгунова. Той, тільки-но вступивши в нову посаду, вочевидь, задля перестраховки від різних неприємних несподіванок одразу ж склав на Височайше ім'я рапорт, головний зміст якого полягав у тому, що сербські поселення прикордонної міліції на українських землях імперії треба кардинально реформувати.

Останній юридичний цвях у «труну» Нової Сербії було вбито 22 березня 1764 р. Тоді було прийнято документ, який зіграв роль заключного акорду в історії Нової Сербії: «Височайше затверджена доповідь Сенаторів Дійсного

Тайного Радника Микити Івановича та генерала Петра Івановича Паніних. – Про іменування Новосербського поселення Новоросійською Губернією; про поселення в ній полків двох гусарських і Пікінерного; про план роздачі земель до їхнього заселення. – З додатком штатів Правління Губернії і вищезазначеним полкам» [8, с. 657-667].

Отже, Нова Сербія юридично припиняла існування, розчиняючись у новоутвореній Новоросійській губернії. Замість етнічних сербів на ключові посади було призначено росіян. Загалом уся історія нагадувала «двірцевий переворот»: користуючись обставинами, замість однієї людини, яка втратила симпатію першої особи імперії, було поставлено іншу, яка таку симпатію здобула. На додачу до нового імператорського розпорядження Мельгунов подав план нового адміністративно-територіального утворення, який інколи називають «План про Новосербське поселення». Насправді він присвячений іншому, а його назва така: «Височайше конфірмований план, про роздачу в Новоросійській Губернії казенних земель для їх заселення».

Після того, що сталося з Новою Сербією, шансів, що її долі вдасться уникнути Слов'яносербії, не залишалось. Черга до неї дійшла 11 червня 1764 р., коли Катерина II затвердила «Доповідь Генерал-Фельдцейхмейстера Вільбоа, Дійсного Тайного Радника і Сенатора Паніна, Генерал-Аншефа і Восної Колегії Віце-Президента Графа Чернишова та Генерал-Поручика Мельгунова. – Про Українську лінію Слов'яно-Сербії; про поселення, яке є за тією лінією, та про підпорядкування його до Новоросійської Губернії під єдине право» [8, с. 795-799]. Здійснений високими царськими чинами аналіз стану справ у поселенні І. Шевича і Р. Прерадовича було витримано в тому ж ключі, що й доповідь про Нову Сербію. У ньому помітно переважали критика й констатація негативу. За таких умов зберегти Слов'яносербію як самостійну адміністративно-територіальну одиницю в її командирів не було. Серйозні зауваження було висловлено й з приводу всієї Української лінії як оборонного комплексу. Її здатність на належному рівні виконувати передбачені для неї функції було поставлено під сумнів. Згадувалося й про те, що в тій місцевості, де було створено Лінію, земля «для укріплень зовсім непридатна», до того ж, гостро відчувається «брак хорошої води та лісу».

Взявши до уваги ще й «політичні обставини, які мають відношення до поширення кордонів», члени комісії остаточно дійшли висновку, що система оборони південних кордонів імперії не відповідає вимогам часу й потребує кардинального реформування. Слов'яносербія як складова цієї системи теж потрапила до числа утворень, які слід привести «до бажаного стану» шляхом реалізації «спеціально зробленого проекту наступним чином». Проект передбачав збільшення території, яка потрапляла під реорганізацію. Її всю пропонувалося йменувати «Провінцією Катерининською», включивши до складу Новоросійської Губернії та дозволивши «на тій землі всякого звання людей, які

тепер там живуть, і в майбутньому хто туди з Малоросії забажає, тих без обмежень в службу й на поселення приймати».

Заходи і кроки, здійснені урядом Катерини II з реорганізації південного кордону, дали певні позитивні наслідки. Як свідчить «Словник Брокгауза і Ефрона», у Новоросійській губернії, яка поглинула сербські поселення й яка складалася з трьох провінцій: Єлизаветинської, Катерининської, Бахмутської, у 1764 р. мешкало до 38 тис. осіб. Протягом чотирьох наступних років кількість мешканців зросла до 52 тис., не рахуючи чиновників, дворян, духовних і воєнних чинов. Загалом же люду тут стало майже 100 тис. Починаючи з першої російсько-турецької війни (1768-1774 рр.), колоністи брали активну участь у всіх війнах Росії у XVIII ст. і на початку XIX ст.

Список використаних джерел та літератури

1. Архив внешней политики России. – Ф.32. Сношения России с Австрией. – 1724-1894. – Оп. 1. – Дело 6. – Лист 98; Дело 8. – Лист 9.
2. Поповъ Н. Военныя поселенія Сербовъ в Австріи и Россіи // Вестникъ Европы. – 1870. – Т. III. – Кн. 6-я (июнь).
3. Полное собрание законовъ Россійской Имперіи. Собрание первое. – Санкт-Петербург. – 1830. – Т. XIII.
4. Історія Новой Сечи или последнего Коша Запорожскаго / Сост. А. Скальковским. Часть II. – Изд. 3-е. – Одесса, 1885. – 367 с.
5. Кабузан В.М. Заселение Северного Причерноморья (Новороссии) в XVIII в. (1719-1795) // Советская этнография. – 1969. – № 6. – С. 30-41.
6. Центральний Державний архів України. – Ф.59. – Київська губернська канцелярія, м. Київ. – 1708-1782. – Заг. кількість справ – 10071. – Оп.1. – Справа 2, од. зб. 3023, 3031,3023, 3031, 3056, 3057, 3059-3060, 3134, 3135, 3149.
7. Архив внешней политики России. – Ф 20. – Пограничные с Польшей комиссии. – 1742-1796. Оп. 1. – Дело 3. – Ед. хр. 265.
8. Полное собрание законовъ Россійской Имперіи. Собрание первое. – Санкт-Петербург. – 1830. – Т. XVI.

References

1. Arkhiv vneshney politiki Rossii [Archive of Russian foreign policy]. F.32. *Snosheniya Rossii s Avstriye*. [Relations of Russia with Austria]. 1724-1894. Op. 1. Delo 6. List 98; Delo 8. List 9. [In Russian].
2. Popov", N. (1970) *Voyennyya poseleniya Serbov" v Avstrii i Rossii* [The military settlement of Serbia in Austria and Russia]. *Vestnik" Yevropy* [Bulletin of Europe] T. III. Kn. 6-ya (iyun'). [In Russian].
3. *Polnoe sobranie zakonovi Rossiyskoy Ymperiy. Sobranie pervoe* [Complete collection of laws of the Russian Empire. The first meeting] (1830). (T. XIII). Sankt-Peterburg. [In Russian].
4. Skal'kovski, A. (ed.) (1885) *Istoriya Novoy Sechi ili poslednego Kosha Zaporozhskago* [The history of the New Sich or the last Kosh of Zaporizhia]. Chast' II. Izd. 3-ye. Odessa. [In Russian].
5. Kabuzan, V.M. (1969). *Zaselenye Severnogo Prychernomor'ya (Novorossyy) v XVIII v. (1719-1795)* [Settlement of the Northern Black Sea Region (New Russia) in the 18th century (1719-1795)]. *Sovetskaya Etnografyya*, [Soviet ethnography] 6, pp. 30-41. [In Russian].
6. Tsentral'nyy Derzhavnyy arkhiv Ukrainy [Central State Archive of Ukraine]. F.59. *Kyiv's'ka hubern's'ka kantselyariya, m. Kyiv* [Kyiv Provincial Chancellery, Kyiv.]. 1708-1782. Zah.

- Kil'kist' sprav 10071. Op.1. Sprava 2, od. zb. 3023, 3031,3023, 3031, 3056, 3057, 3059-3060, 3134, 3135, 3149. [In Ukrainian].
7. Arkhiv vneshney politiki Rossii [Archive of Russian foreign policy]. F 20. *Pogranichnyye s Pol'shey komissii* [The border with Poland commission]. 1742-1796. Op. 1. Delo 3. Yed. khr. 265. [In Russian].
  8. *Polnoe sobranie zakonovi Rossiyskoy Ymperiy. Sobranie pervoe* [Complete collection of laws of the Russian Empire. The first meeting] (1830). (T.XVI). Sankt-Peterburg. [In Russian].

Рудяков П.Н. Сербские военные поселения Новая Сербия и Славяносербия на украинских землях в XVIII в. (Часть II).

Во второй части статьи речь идет о начальных шагах сербских переселенцев на новой Родине после прибытия их первой команды во главе с И. Хорватом из Австрии в Киев в октябре 1751 г. Детально рассмотрена нормативно-правовая база создания и развития Новой Сербии – первого из двух сербских поселений на украинских землях Российской империи. Анализируется именно императорский указ от 24 декабря 1751 г., в котором изложена концепция организации поселения сербских переселенцев, заложен первый камень для законодательного и нормативного основания, на котором должно было идти их обустройство на новом месте. Констатируется, что статус новых подданных в этом документе определен как «приграничная милиция», что является калькой с немецкого термина – «ландмилиция». Указано, что в соответствии с указом Сената от 29 декабря 1751 г. было решено основать четыре регулярные полка, «в том числе два Гусарские, а два Пандурские, каждый полк по 4000 человек, в котором числе пехотных двух полков быть по 1000 человек гренадеров», детально обозначены границы нового поселения с привязкой к конкретным пространственным ориентирам, определены нормативы для выделения земельных участков для поселений и переселенцев. Раскрыто содержание еще одного важного нормативного документа – подписанной в Сенате 11 января 1752 г. «Жалованной грамоты Генерал-Майору Хорвату», в которой окончательно урегулированы основы организации и функционирования нового поселения, даны практические рекомендации по большинству практических вопросов, возникавших в ходе подготовки и осуществления обоснования сербов на новом месте. Рассмотрено содержание и особенности сенатской «Инструкции» генерал-майору Глебову от 3 февраля 1752 г., содержавшей в себе ряд новых положений, направленных на уточнение и развитие проекта поселения. Отдельное внимание уделено отношениям сербских поселенцев и местных жителей «заднепровских мест», которые не были ни простыми, ни добрососедскими. Проанализирована нормативная база второго сербского поселения на украинских землях – Славяносербии, – которое было поручено создавать И. Шевичу и Р. Прерадовичу. Описан ход событий, связанных с началом ее заселения сербскими и другими поселенцами. Выяснено обстоятельства, приведшие к концу Новой Сербии и Славяносербии и обозначившие завершение организованного переселения сербов.

Ключевые слова: переселение, сербы-граничары, военные поселения, Новая Сербия, Славяносербия, Иван Хорват, Иван Шевич, Райко Прерадович.

Rudyakov P. Serbian Military Settlements of New Serbia and Slavic Serbia on Ukrainian Lands in the XVIII Century (Part 2).

The second part of the article deals with the initial steps of Serbian immigrants in their new homeland after the arrival of their first team, headed by I. Horvath from Austria to Kiev in October 1751. The regulatory framework for the creation and development of New Serbia, the first of two Serbian settlements on the Ukrainian lands of the Russian Empire. It is precisely the imperial decree of December 24, 1751, in which the concept of the organization of the settlement of the Serbian settlers was stated, the first stone was laid for the legislative and regulatory basis on which to equip them in a new place. It is stated that the status of new subjects in this document is defined as “border police”,

which is tracing the German term “landmilitia”. It is indicated that in accordance with the decree of the Senate of December 29, 1751, it was decided to establish four regular regiments, “including two Hussars, and two Pandur, each regiment of 4000 people, in which there are 1000 grenadiers of the infantry two regiments”, the boundaries of the new settlement with reference to specific spatial landmarks are detailed, the standards for the extrusion of land for settlements and settlers are defined. The content of another important regulatory document is disclosed – signed in the Senate on January 11, 1752, “The Letter of Appeal to Major General Horvath”, in which the foundations of the organization and functioning of the new settlement are finally settled, practical recommendations are given on most of the practical issues that arose during the preparation and implementation Justification of the Serbs in a new place. The content and features of the Senate “Instructions” to Major General Glebov of February 3, 1752, which contained a number of new provisions aimed at clarifying and developing the settlement project, were examined. Special attention is paid to the relations of Serbian settlers and local residents of the “Dnieper places”, which were neither simple nor good-neighborly. The regulatory framework of the second Serbian settlement on Ukrainian lands - Slavic Serbia – which was commissioned to create I. Shevich and R. Preradovic was analyzed. The course of events related to the beginning of its settlement by Serbian and other settlers is described. The circumstances leading to the end of New Serbia and Slavic Serbia and the completion of the organized resettlement of the Serbs were clarified.

Keywords: resettlement, border Serbs, military settlements, New Serbia, Slavic Serbia, Ivan Horvat, Ivan Shevich, Raiko Preradovic.